

## MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING MUSIQIY SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH

**Abdug'afforov Jasurboy Javlonbek o'g'li**

*Namangan davlat pedagogika instituti talabasi*

**Annotatsiya:** ushbu maqolada musiqa madaniyati darslarining o'quvchilarning musiqiy savodxonligini shakllantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Musiqiy savodxonlik tushunchasi, uning asosiy tarkibiy qismlari – nota savodxonligi, ritm tuyg'usi, eshituv malakalari va ijrochilik ko'nikmalari haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, dars jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, interfaol metodlar orqali o'quvchilarda musiqa bo'lgan qiziqishni oshirish, estetik didni tarbiyalash hamda ijodiy yondashuvni rivojlantirish yo'llari yoritiladi. Maqola umumta'lim maktablaridagi musiqa madaniyati darslarini takomillashtirishga qaratilgan taklif va tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

**Kalit so'zlar:** musiqa madaniyati, musiqiy savodxonlik, pedagogik texnologiyalar, estetik tarbiya, interfaol metodlar, ijrochilik ko'nikmalari, nota o'qish, ritm tuyg'usi

## РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

**Абдугаффаров Джасурбой**

Студент Наманганского государственного  
педагогического института

**Аннотация:** В статье анализируется роль уроков музыкальной культуры в формировании музыкальной грамотности учащихся. Рассматривается понятие музыкальной грамотности и ее основные компоненты: музыкальная грамотность, чувство ритма, навыки слушания и исполнительские навыки. На уроке также будут рассмотрены способы повышения интереса учащихся к

музыке, воспитания эстетического вкуса и развития творческого подхода посредством использования современных педагогических технологий и интерактивных методов. В статье также содержатся предложения и рекомендации, направленные на совершенствование уроков музыкальной культуры в средних школах.

**Ключевые слова:** музыкальная культура, музыкальная грамотность, педагогические технологии, эстетическое воспитание, интерактивные методы, исполнительское мастерство, музыкальное чтение, чувство ритма.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining —2017-2021 yillarda "O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi 2017 yil 7 fevral PF-4947-soni hamda —2017-2021 yillarda „O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yilida amalga oshirishga oid Davlat dasturi to'g'risida"gi 2020-yil 2-martdagi PF-5953 Farmonida —Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish alohida belgilab qo'yilgan.

Bugungi kunda har qanday jamiyatning rivojlanganlik darajasi uning ta'lim-tarbiya ishalarini to'g'ri yo'lga qo'yilishi, fan, madaniyat sohalariga bo'lgan e'tiboriga bog'liq bo'lmoqda. Zotan ta'lim-tarbiya jamiyatning, millatning kelajagini ta'minlaydigan jahon miqyosidagi nufuzini belgilaydigan ustuvor omil hisoblanadi. Musiqa darslarida o'quvchilarni o'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda ularga avvalo musiqiy bilim va tushunchalarning mazmun mohiyatini, musiqa pedagogikasining ahamiyatini, musiqiy rivojlanishda ijrochilik va mashg'ulotlarning ahamiyatini o'quvchilar ongiga singdirish lozim bo'ladi. O'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda musiqiy faoliyat turlarining ahamiyati juda katta. Musiqa o'qitish jarayonida amaliy faoliyatlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bularning (kuylash, chalish, raqs tushish, turli harakatlar bajarish va boshqalar) orasida jamoaviy kuylash (xor) yetakchi rol o'ynaydi, zeroqi o'quvchi ayni holda jo'rnavoz va dirijyor ishoralariga amal qilayotgan holda o'z ovozi boshqaradi, o'rtoqlari va jo'rnavozga o'z ijrosini muvofiqlashtirib boradi, ayni vaqtda asarning musiqiy ohangi va badiiy

obrazlarini idrok etib mantiqan anglab boradi va badiiy zavqlanadi, kuylash jarayonida vokal xor malakalarini doimiy ravishda rivojlantirib borish va uni ilmiy asosda amalga oshirib borib o'quvchilarda musiqiy bilimlar doirasini tarkib toptirib borish hal qiluvchi maqsad vazifalardan hisoblanadi.

Umumta'lim maktablarida o'qitiladigan "Musika madaniyati" fani o'quvchilarni ma'naviy, badiiy-estetik kamolotida muhim o'rin tutadi. Musika darslarida o'zlashtiriladigan kuy qo'shiqlarni ongli ijro etishlari, ularning nazariy asoslari haqida yaratilish tarixi, mualliflari, uslublari, xarakteri, janriy xususiyatlari, tuzulishi va shu kabi xususiyatlarini ongli tushunib, o'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish va shu asosda yondashib o'rganishlari uchun xizmat qiladi.

Musiqiy savodxonlik – bu o'quvchining musiqani tushunish, eshitish, tahlil qilish, uni ijro etish va yaratish qobiliyatlarining majmuidir. U quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- **Nota savodxonligi** – notani o'qish va yozish malakalari;
- **Ritm tuyg'usi** – musiqadagi vaqt va ritmik tuzilmani anglash;
- **Eshituv malakalari** – tovushlarni farqlay olish va eshituv xotirasini rivojlantirish;
- **Ijrochilik ko'nikmalari** – qo'shiq kuylash, cholg'uda chalish kabi amaliy ko'nikmalar.

Musika madaniyati darslari orqali o'quvchilar quyidagi ko'nikmalarga ega bo'ladilar:

- Musika asarlarini eshitib tahlil qilish;
- Turli millat va davrlarga oid musiqalarni anglash;
- Kuylash, ritmik harakatlar va musiqiy ifoda vositalarini to'g'ri qo'llash;
- Ijodiy faoliyat: yangi qo'shiqlar o'rganish, musiqiy topshiriqlarni bajarish.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar musiqiy savodxonlikni rivojlantirishda katta samara beradi. Masalan:

- **Interfaol metodlar** (klaster, konseptual xarita, “aql charxi”);
- **Axborot-kommunikatsion texnologiyalar** (multimedia darsliklar, audio va video materiallar);
- **O‘yinli metodlar** (musiqiy viktorinalar, rolly o‘yinlar).

Bunday yondashuv o‘quvchilarning darsdagi ishtirokini faollashtiradi, musiqaga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda musiqiy tafakkurni rivojlantiradi.

Musiqani nazariy amaliy ijrochilik tomondan bir butunlikda, uzviylikda o'zgartirib borish o'quvchilarni kelgusi faoliyatida muhim o'rin tutadi. Shuning uchun ham musiqa darslarini olib boruvchi o'qituvchilar eng avvalo, musiqa nazariyasi va metodikasidan yuqori malaka ega bo'lishlari talab etiladi. Dars jarayonida har bir mavzu mazmunida o'zlashtirish lozim bo'lgan musiqiy, musiqiy-nazariy bilimlarni mazmun va mohiyatini anglagan holda musiqaning ifoda vositalari (ifoda "til") musiqa adabiyoti bilan yaqindan tanishib borish o'quvchilarni hayotni musiqiy obrazlar orqali qanday aks etishi haqida zarur tushunchalarni egallashlariga, musiqiy tasavvur, obrazli his etishlariga olib keladi. Bizga ma'lumki „musiqa madaniyati“ darslari bir necha faoliyatlar negizida tashkil etiladi. Bu faoliyatlar tarkibida qo'shiq (jamo bo'lib) kuylash, musiqa tinglash va musiqa savodi yetakchi faoliyatlar hisoblanib, o'quvchilarga dastur va darslik bo'yicha egallashi lozim bo'lgan bilim va tushunchalarni yetkazishga yo'naltirilgan bo'ladi. Shu o'rinda musiqa savodi faoliyatida amalga oshiriladigan ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarga qisqacha to'xtalib o'tishni lozim deb topamiz. Musiqa madaniyati darslarining musiqa savodi faoliyatida asosiy maqsad o'quvchilarni nazariy (musiqaning elementar) qoidalarini, ya'ni nota yozuvi bilan bog'liq ifoda vositalarini o'zlashtirib borishlariga asoslanadi. Musiqa savodi faoliyatida amalga oshiriladigan pedagogik faoliyat o'quvchilarning musiqiy tafakkur va musiqiy dunyoqarashi, musiqiy xotira, musiqiy idrokini shakllanishiga xizmat qiladi. Bu

faoliyatda o'quvchilar musiqa asarining yaratilish tarixi, musiqaning ifoda vositalari, ritm, metr, o'lchov, registr, lad, temp, nota yo'li, nota cho'zimlari, tovushlar balandligi, sanalishi, ijodkorlari, ijrochilari haqidagi bilimlarni o'zlashtiradi.

Darsda belgilangan pedagogik maqsadlar, musiqiy faoliyatlar uzviy yaxlitlikda olib borilganda o'quvchilarda musiqiy va musiqiy-nazariy bilimlarni o'zlashtirish orqali o'z ustida ishlash jarayoni samarali kechadi. Bu o'rinda:

- musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish;
- o'quvchilarning musiqani idrok etish malakalarini o'stirish;
- qo'shiq kuylash malakalarini (vokal-xor) rivojlantirish;
- musiqa nazariyasi asoslarini (elementar qoidalarini) o'rganish;
- musiqiy ritmni xis etish, unga mos xarakterlar bajarish orqali musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish;
- musiqiy-nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'quvchi shaxsida ijodiy tafakkurni shakllantirish;
- musiqaning g'oyaviy-badiiy mazmuni vositasida o'quvchilarda musiqiy dunyoqarashni shakllantirish, estetik va ahloqiy tarbiyani amalga oshirishga erishiladi.

Natijada o'quvchilarda musiqa asarlari haqida mushoxada yuritishning boshlang'ich asoslari vujudga keladi. Musiqa darslarida o'quvchilarning o'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning musiqiy, musiqiy-nazariy savodxonligini rivojlantirishning metodik shart-sharoitlari olib borilgan tajriba-kuzatuv ishlarining tahliliy xulosalariga tayangan holda umumta'lim maktablari musiqa darslari jarayonida o'quvchilarda nazariy bilim, ko'nikma va malakalarini oshirishning shakl va uslublari aniqlandi. Boshlang'ich sinf musiqa darslarida musiqa savodi faoliyatining asosiy negizi va pedagogik maqsadi yangi dasturlarda berilgan chorak va yil mavzulari bo'yicha kuylash va tinglashga doir kuy va qo'shiqlarni savodli tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinflarda musiqa savodi ya'ni nazariyasiga oid bilimlar quyidagi bosqichlar bo'yicha o'rgatiladi:

1. Bolalar diqqatini musiqaning asosiy ifoda vositalari kuy registrlar, temp, ritm, dinamik belgilar, nota belgilari, cho'zimplari, nota chizig'i, klitlar va boshqalarga qaratiladi.

2. Ovoz sozlash va qo'shiq ijro etish qoidalariga mansub bo'lgan bilimlar, chapak va cholg'u asboblari chalish qoidalariga amal qilishga o'rgatish.

3. Musiqa asarini ijodkorlari bo'lmish "kompozitor yoki bastakor", "ijrochi", "tinglovchi" kabilarning o'rnini, ahamiyatini o'rganiladigan asar g'oyaviy badiiy mazmuni bilan bog'liq ravishda kerakli ma'lumotlarni musiqa savodi amaliyoti orqali o'rganib borish.

Musiqa darslarida belgilangan ushbu pedagogik maqsadlar barcha musiqiy faoliyatlar yaxlitligida olib borilganda o'quvchilarning o'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni samarali kechadi.

Masalan, birgina qo'shiq kuylash faoliyatini olib qaraylik. Biror qo'shiq o'rgatishdan avval o'qituvchi shu qo'shiqning ijodkorlari haqida gapirib beradi. Bu yerda musiqa savodining bir bo'limi musiqa tarixi ishtirok etadi. O'rganilayotgan qo'shiq notasi va so'zi doskaga yoziladi. Keyin magnitafon yozuvida yoki o'qituvchi ijrosida qo'shiq tinglanadi. O'z-o'zidan musiqa tinglash faoliyatiga duch kelamiz. Qo'shiq tinglangandan so'ng o'qituvchi yordamida o'quvchilarning kuyning xarakteri, ifodaviy vositalari qaysi janrga tegishli ekanligini aniqlaydilar. Bu yerda esa musiqa asarlari taxliliga oid bilimlarga murojat etamiz. Bu jarayonni amalga oshirishda tafakkur, diqqat, xotira, musiqiy eshituv va badiiy-emosional ko'tarinki ruh muhim rol o'ynaydi. Pedagogika va psixologiya fanlari shuni ta'kidlaydiki, bolalarda musiqiy, badiiy va nazariy malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishning barcha turlariga bu narsalar bevosita aloqadordir, qolaversa butun ta'lim jarayonini bularsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Musiqa darslarida hotirani kuchaytirish va rivojlantirishning asosiy uslublaridan biri darslarni soddadan-murakkabga, quyidan-yuqoriga qarab borish prinsiplariga asoslangan holda uyushtirishdir.

Zamonamiz va ta'lim oldiga qo'yilayotgan talablar musiqa darslarini ham zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, musiqa darslarida

o'quvchilarda o'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish zaruriyatini vujudga keltirmoqdaki, bu o'rinda biz boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik va fiziologik xususiyatlariga mos quyidagi dars turlari haqida to'xtalib o'tishni lozim deb topdik. Chunki, boshlang'ich sinflarda darslarni imkon qadar o'yin tarzida olib borish o'quvchilarning faolligini oshirishga va berilgan vazifalarni qiziqish bilan amalga oshirishlariga olib keladi. Masalan, musiqiy cholg'ular mavzusi o'tilganda, o'quvchilarga turli xildagi musiqa cholg'ulari surati solingan kartochkalar beriladi. O'qituvchi magnitofon yordamida biror bir cholg'uda ijro etilgan kuyni eshittiradi. O'quvchilar musiqiy asar qanday cholg'uda ijro etilganligini qo'llaridagi kartochkalar orqali ko'rsatadilar. Faol o'quvchilar baholanadi va rag'batlantiriladi. Musiqiy savodxonlik o'quvchilarning umumiy estetik va madaniy kamolotida muhim ahamiyatga ega. Musiqa madaniyati darslarida zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish, o'quvchilarning individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda darslarni tashkil etish ularning musiqiy savodxonligini yuqori darajada shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa kelajakda musiqani qadrlaydigan, badiiy didga ega bo'lgan shaxsni tarbiyalashga zamin yaratadi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Donaboyeva Ziyoda Muxiddin qizi, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7614563>, „Zamonaviy dunyoda ilm-fan va texnologiya”
2. "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi.// "Xalq so'zi" gazetasi, 2017 yil 8-fevral.
3. Soipova D. Musiqiy va musiqiy-nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonini takomillashtirish. -T.: 2006y.
4. Xalilov F. N. Cholg'u ijrochiligi mahoratini oshirishning didaktik asoslari. O'quv qo'llanma T. 2002 yil.
5. Kiyamov N.S, Tolliboyev N. Ta'lim tizimida musiqa o'qituvchilarining ijodiy faoliyatini oshirish yo'llari. Материалы Международной научно-практической

конференции на тему: "Проблемы образования и занятости населения". - Самарканд, 2008. - С. 109111.

6. Usmonov , M. . . (2023). PROBLEMS OF FORMING A SPECIAL ANALYTICAL THINKING STYLE AND BUILDING ALGORITHMS FOR SOLVING LOGICAL PROBLEMS. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(1), 39–56. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejti/article/view/9662>

7. Usmonov Maxsud Tulqin o'g'li. DEVELOPMENT OF WEB-APPLICATIONS FOR THE BUREAU FOR THE REPAIR OF APARTMENTS. DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE International scientific-online conference. Том 2 № 1 (2023): Development and innovations in science. <http://www.econferences.ru/index.php/tafps/issue/archive>.

8. Usmonov M. T. Organizing Internet Protection. International Journal of Academic Engineering Research (IJAER) ISSN: 2643-9085 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 24-28.

9. Usmonov M. T. Reproduction. The Laws of Reproduction. International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS) ISSN: 2643-640X Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 36-40.

10. Usmonov M. T. Solving Problems In Arithmetic Methods. International Journal of Academic Information Systems Research (IAISR) ISSN: 2643-9026 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 58-61.